

**А. В. Потапенко**, викладач кафедри менеджменту ЗЕД Академії митної служби України  
**Р. Ю. Олексієнко**, аспірант Академії митної служби України

## МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ПОТОКІВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРОЦЕСИ ВІДТВОРЕННЯ

*Дане дослідження присвячено впливу митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на відтворювальний потенціал економіки України. Визначено основні товарно-матеріальні об'єкти, що можуть загрожувати внутрішнім процесам відтворення.*

*Данное исследование посвящено влиянию таможенного регулирования внешнеэкономической деятельности на воспроизводственный потенциал экономики Украины. Определены основные товарно-материальные объекты, которые могут угрожать внутренним процессам воспроизводства.*

*This work is dedicated to the analysis of customs regulation of foreign economic activity impact on reproductive potential of Ukrainian economy. The main commodity and material objects that may threaten the internal processes of reproduction are defined.*

**Ключові слова:** Митне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, товарні потоки, імпорт, експорт, відтворення.

**Вступ.** Значна кількість науковців та дослідників так чи інакше вивчали різноманітні питання і проблеми щодо закономірностей розвитку економіки в цілому та її окремих секторів. У напрямі дослідження теоретичних і практичних аспектів регулювання зовнішньоекономічної діяльності на особливу увагу заслуговують, зокрема, праці П. В. Пашка, І. Г. Бережнюка, О. П. Гребельника, А. І. Кредісова [1–4] тощо. Проте у площині системи суспільного відтворення дослідження здебільшого були спрямовані на внутрішню складову економіки країни. Тому цікавою метою, на наш погляд, є спроба розглянути вплив саме зовнішньоекономічної складової, що безпосередньо контролюється митними органами, на систему суспільного відтворення всередині країни.

Актуальність даного напрямку аналізу підтверджується і новою Концепцією реформування діяльності митної служби України “Обличчям до людей”, у якій зокрема зазначено: “основними завданнями Уряду наразі є захист інтересів вітчизняного бізнесу на міжнародній арені, сприяння підвищенню інвестиційної привабливості національних підприємств для іноземних партнерів та забезпечення високих соціальних стандартів для населення” [5].

**Постановка завдання.** З погляду вивчення питання впливу митного контролю зовнішньоекономічних торговельних потоків на відтворювальні процеси всередині країни слід розглянути і проаналізувати специфіку, напрями й наявні тенденції щодо переміщення через митний кордон нашої держави конкретних товарних груп. Даний підхід дозволить визначити та виокремити саме ті актуальні товарні групи, що є основними об'єктами, які можуть вплинути на зміну товарного балансу всередині країни внаслідок ввезення даних товарів з порушенням установлених митних правил. При цьому необхідно підкреслити, що вищезазначені товари виступають відповідними об'єктами власності суб'єктів, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Отже, дані товарні групи стане можливим уважати основними об'єктами, щодо яких може відбуватися трансформація відносин і прав власності внаслідок здійснення митного контролю.

© А. В. Потапенко, Р. Ю. Олексієнко, 2010

**Результати дослідження.** Доцільно припустити, що визначення характеру впливу митних органів на процес здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами ЗЕД, розміру користі, масштабів можливих проблем та рівня складності процесу трансформації відносин і прав власності в розрізі зовнішньоекономічної діяльності напряму залежать від активності суб'єктів ЗЕД щодо переміщення відповідних об'єктів власності через державний митний кордон, тобто від загальних обсягів зовнішньоекономічних товарних потоків відносно окремої країни. Звичайно, у даному випадку такою державою-суб'єктом вважаємо Україну, стосовно якої розглядатимемо імпорتنі та експортні операції суб'єктів ЗЕД, які є основою зовнішньоекономічної діяльності.

Логічним шляхом можна вивести закономірність, відповідно до якої припускаємо – чим більші обсяги імпортно-експортних операцій, тим більші обсяги порушень установлених правил та вимог, що тягнуть за собою перехід прав власності та зміну відносин власності суб'єктів ЗЕД, зокрема при передаванні у власність держави різноманітних матеріальних об'єктів, виражених у кількісній і грошовій формах.

Отже, першочерговою необхідністю у процесі розгляду питання митного контролю зовнішньоекономічних торговельних потоків є відповідний аналіз показників зовнішньоекономічної активності суб'єктів ЗЕД щодо переміщення товарних об'єктів через митний кордон держави.

Під час вирішення вищезазначеного питання для більш точного та достовірного відображення основних зовнішньоекономічних тенденцій у сучасному періоді розвитку було зібрано і вивчено офіційну

щорічну статистичну інформацію Державної митної служби України щодо підсумків діяльності даного державного інституту за останні 9 повних років [6–14]. На базі зібраної інформації складено відповідну таблицю, що містить основні дані стосовно загальних характерних показників зовнішньоекономічної активності суб'єктів ЗЕД у їхньому кількісному, натуральному, грошовому та процентному вираженні (табл. 1).

Проте одразу слід зауважити, що лише в останні 7 років регулярна щорічна звітність Державної митної служби України отримала більш-менш повну, чітку й незмінну уніфіковану форму, завдяки чому можна з достатнім рівнем достовірності проаналізувати діяльність даного державного інституту за основними напрямками зовнішньоекономічної активності суб'єктів ЗЕД, виділити певні тенденції та зробити відповідні прогнози.

Провівши аналіз наведених статистичних даних, можна констатувати, що за останні 9 років у зовнішньоекономічному просторі спостерігається чітка тенденція до зростання загальних обсягів товарних експортно-імпорتنих операцій і в грошовому, і в натуральному вираженні. Тобто якщо в попередні роки вартісна величина експортних товарних потоків в основному перевищувала вартісну величину імпорتنих, то починаючи з 2005 р., окреслилася зворотна тенденція – переважання імпорتنих операцій у грошовому еквіваленті над експортними. Більше того, за даними офіційної зовнішньоекономічної статистики, вищезгадане зростання з явним випередженням і розривом імпортного потоку від експортного відбувається з року в рік у більшому розмірі. У 2008 р. розрив між імпортом та експортом на користь імпорту становив уже 14 734 млн дол. США, або трохи більше 22 %. Унаслідок розгортання всесвітньої економічної кризи в 2008 р. значно скоротилася й зовнішньоекономічна активність суб'єктів ЗЕД. Проте незважаючи на зменшення розриву між імпортом та експортом у 2009 р. (9303 млн дол. США), тенденція переважання імпорту збереглася.

При цьому така ситуація супроводжується різким збільшенням середньої вартості 1 т оформлених імпорتنих вантажів, порівняно з більш повільним зростанням вартості 1 т експорту. На нашу думку, незважаючи на курсові валютні коливання, це демонструє орієнтованість держави на ввезення і використання дорожчих імпорتنих товарів та відносно здешевлення вітчизняного експорту на світовому ринку. Так, станом на кінець 2009 р. співвідношення вартості середньостатистичної тонни експортних потоків, порівняно з імпортними, становило 0,534, тобто усереднена вартість вагової одиниці імпорту майже вдвічі більша за експорт. Хоча в 2003 р. даний показник мав значення майже 1 (0,998), демонструючи відносну рівність середньої вартості одиниці експорту й імпорту на той час.

Таблиця 1

**Основні показники активності суб'єктів ЗЕД у 2001–2009 рр. \***

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<b>Товарообіг</b> , млн дол. США	31 337	33 435	45 827	61 378	69 764	81 654	110 098	148 668	88 613
у т. ч.: – експорт	16 040	17 459	23 081	32 721	34 212	38 422	49 262	66 967	39 655
– імпорт	15 297	15 976	22 746	28 658	35 552	43 233	60 837	81 701	48 958
<b>Оформлено вантажів</b> , млн т, з них:	д/н**	д/н	419,3	421,7	428,9	423,9	484,3	427,6	419,7
– експорт	д/н	д/н	118,3	127,0	126,0	128,3	145,5	149,8	137,5
– імпорт	д/н	д/н	116,4	106,7	103,3	90,3	117,3	101,1	90,7
Співвідношення експорту до імпорту у ваговому вираженні, %	д/н	д/н	1,016	1,190	1,220	1,421	1,240	1,482	1,516
Середня вартість 1 т експорту, дол. США	д/н	д/н	195,11	257,65	271,52	299,47	338,57	447,04	288,40
Середня вартість 1 т імпорту, дол. США	д/н	д/н	195,41	268,58	344,16	478,77	518,64	808,12	539,78
Співвідношення середньої вартості 1 т експорту до імпорту, %	д/н	д/н	0,998	0,959	0,789	0,625	0,653	0,553	0,534

<b>Кількість суб'єктів, що здійснювали ЗЕД, осіб</b>	36 743	35 724	32 566	32 924	34 048	34 418	34 320	36 421	34 172
Товарообіг на 1 суб'єкта, млн дол. США	0,853	0,936	1,407	1,864	2,049	2,372	3,208	4,082	2,593
Імпорт на 1 суб'єкта, млн дол. США	0,416	0,447	0,698	0,870	1,044	1,256	1,773	2,243	1,433

\* Таблицю складено за даними Державної митної служби України [6–14].

\*\* – даних немає (д/н).

Тенденція до щорічного збільшення спостерігається також відносно середньої вартості імпорту в розрахунку на окремого суб'єкта ЗЕД за попередні звітні періоди з показника 0,416 млн дол. США в 2001 р. до 2,243 млн дол. США в 2008 р. Тому, незважаючи на зменшення даного показника в 2009 р. через кризові явища, даний факт може додатково свідчити про постійне зростання потреби в імпортній продукції для нашої держави останнім часом.

Таким чином, беручи до уваги в нашій країні тенденцію до збільшення імпорتنих операцій у вартісному вираженні та їх значну перевагу над експортними, можна зробити прогноз на подальше збереження даної динаміки в зовнішньоекономічній активності. Особливо за сучасних економічних умов, коли всесвітня економічна криза змусила Україну значно скоротити виробництво у промислових, енергетично залежних та експортно-орієнтованих галузях, на жаль, поки не залишається іншого реального джерела для задоволення внутрішніх споживчих потреб, ніж застосування імпорту необхідних усередині країни товарних матеріальних об'єктів. Отже, можна прогнозувати, що “імпортна залежність” нашої держави в найближчому майбутньому зберігатиметься.

У зв'язку з цим виникає ряд відповідних моментів. Зокрема, як свідчить практика зовнішньої торгівлі, імпортні товарні операції, порівняно з експортними, як правило, обкладаються значно більшими розмірами всіляких податків, зборів, платежів. Така тенденція змушує багатьох суб'єктів намагатися переміщувати свої матеріальні об'єкти власності з певними порушеннями існуючих митних правил і порядків, бажаючи уникнути повноцінного рівня оподаткування. Отже, саме імпортні операції опосередковано можуть вважатися головним “полем діяльності” для суб'єктів ЗЕД щодо можливих порушень, які спричиняють вилучення й конфіскацію відповідних товарно-матеріальних об'єктів власності внаслідок контролю з боку митних органів.

Ретельно і прискіпливо контролювати всі товари, що імпортуються в Україну, недоцільно та й просто неможливо, зважаючи на значні обсяги й різноманіття імпортних потоків і обмеженість часу для здійснення цього контролю. Тому важливе визначення в межах зовнішньоекономічних імпортних торговельних потоків сукупності типових товарних груп, найбільш характерних для порушень з боку суб'єктів ЗЕД та, відповідно, актуальних для уважнішого контролю з боку митних інститутів.

Таблиця 2

**Окремі результати боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, виявленими митними органами в 2001–2009 рр. \***

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Реально вилучено предметів у справах про ПМП (млн грн), у тому числі:	255,9	213,8	246,8	294,2	321,4	296,5	387,7	1046,5	825,7
– продовольчих та промислових товарів, млн грн	171,9	155,2	188,8	223,0	207,4	180,2	218,7	322,7	466,5
у % від загальної вартості вилучених об'єктів	67,17	72,59	76,50	75,80	64,53	60,78	56,41	30,84	56,50
– автомобілів, млн грн	49,6	29,0	д/н	36,7	60,2	58,6	98,5	558,2	279,6
у % від загальної вартості вилучених об'єктів	19,38	13,56	д/н	12,47	18,73	19,76	25,41	53,34	33,86
– національної та іноземної валюти, млн грн	д/н	25,7	29,9	34,5	53,1	53,2	66,1	60,9	79,5
у % від загальної вартості вилучених об'єктів	д/н	12,02	12,12	11,73	16,52	17,94	17,05	5,82	9,63

\* Таблицю складено за даними Державної митної служби України [6–14].

\*\* – даних немає (д/н).

Таким чином, для вирішення цього складного питання слід проаналізувати статистику порушень суб'єктами ЗЕД установлених митних правил, зокрема статистичні дані щодо вартісних показників виявлених і вилучених об'єктів власності внаслідок порушення митних правил (табл. 2).

Отже, за останні роки найбільшу вагу (в грошовому вимірюванні) в загальному обсязі порушень митних правил щодо переміщення матеріальних об'єктів власності через державний кордон мають продовольчі та промислові товари й автомобілі, котрі, як правило, набагато перевищують загальну вартість інших реально вилучених в учасників ЗЕД об'єктів власності, що стали предметами правопорушень.

Це можна продемонструвати на прикладі порівняння питомої ваги продовольчих і промислових товарів та інших реально вилучених об'єктів власності в розрізі статистики порушення митних правил. Отже, незважаючи на те, що в 2001 р. питома вага продовольчих та промислових товарів у загальній вартості реально вилучених предметів у справах про порушення митних правил становила приблизно 67 %, у 2003–2004 рр. – близько 76 %, а в 2009 р. – 56,5 % (за фактичного зростання загальної вартості даного виду вилучених предметів у 2,7 раза, порівняно з 2001 р.), можна стверджувати про існування вищезгаданої закономірності.

Вищезазначена ситуація є відбитком тих економічних процесів, що відбуваються у країні, оскільки вітчизняне виробництво не в змозі забезпечити повною мірою попит населення у продовольчій та промисловій продукції. Значне скорочення, а подекуди й повне зупинення виробництва вітчизняної продукції відбувається в невідповідності зі зростаючим попитом населення, що призводить до заміщення вітчизняних товарів іноземними. Дане положення можна підтвердити такими статистичними даними. Обсяг ВВП на душу населення з 2000 по 2008 рр. включно збільшився з 3436 до 20 495 грн у поточних цінах [15]. Якщо ж прослідкувати цю тенденцію через індекс фізичного обсягу ВВП на душу населення, то він збільшився на 84 % [15]. У той же час обсяг імпорту збільшився в 5,5 раза, а експорту – в 4 рази.

Дана тенденція має чітке визначення – експортно-орієнтоване зростання, коли країна продукує товари на експорт і за рахунок валютної виручки забезпечує імпорт необхідних товарів. Така орієнтованість ставить національну економіку, а відтак і відтворювальні процеси, в залежність від світових цін. І ця залежність дуже вразлива, оскільки обсяги вітчизняної продукції на світових ринках не можуть вплинути на рівень світових цін. А відтак і експортна виручка, що впливає на відтворювальний потенціал, залежить від кон'юнктури на зовнішніх ринках. Більше того, якщо проаналізувати структуру вітчизняного експорту, то виявиться, що більшу частину його становлять невисокотехнологічні товари (сировина, чорні метали, добрива). Єдине, що можна зарахувати до високотехнологічної продукції – це електричні машини, устаткування й обладнання. Але на них припадає не більше 5 % усього експорту [15].

За цих умов перед державними органами постає завдання найбільш повного забезпечення відтворювального потенціалу. Одним із інструментів, органічно вбудованих у структуру ринкових відносин, який у змозі виконувати загальнодержавні завдання, є контроль за зовнішньоторговельними потоками, що здійснюють митні органи.

Можна виокремити декілька основних напрямів впливу митного регулювання на відтворювальні процеси:

1. Контроль за повнотою надходжень митних платежів і зборів до держбюджету. Кошти, зібрані в такий спосіб за допомогою державного перерозподільного механізму, спрямовуються в національну економіку у формі заробітних плат та соціальних виплат населенню, а також інвестицій. Показник частки інвестицій в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету протягом 2002–2009 рр. коливається від 4,4 до 10 % [15]. Таким чином від належного виконання даної функції митними органами відбувається, з одного боку, стимулювання внутрішнього попиту, а з іншого – збільшення сукупної пропозиції через інвестиції.

2. Запобігання переміщенню товарів з порушенням митних правил. Даний напрям діяльності – підзавдання першого, оскільки також сприяє збільшенню надходжень у державний бюджет. До того ж ввезені в такий спосіб товари несуть загрозу відтворенню людських ресурсів, через те, що не проходять жодного контролю (санітарного, екологічного тощо).

3. Через виконання фіскальної функції – виконання функції захисту й розвитку вітчизняного виробництва (протекціоністської). Як приклад, високі ставки ввізного мита й акцизного збору захищають від іноземної конкуренції галузь автомобілебудування (від 2 до 6 % у структурі виробленої промислової продукції за період 2000–2009 рр.) [15].

**Висновок.** Проведений аналіз свідчить про збереження тенденції постійного збільшення спроб щодо незаконного ввезення на територію нашої держави продовольчої та промислової продукції. При цьому, на нашу думку, така тенденція зберігатиметься доти, доки існуватиме величезний попит на дані імпортні об'єкти всередині держави та діятиме відповідний податковий тягар, що підштовхує суб'єктів ЗЕД до переміщення вищезгаданої товарної продукції з порушенням митних правил.

Отже, саме ця група об'єктів власності у вигляді продовольчої та промислової продукції може вважатися характерною і поширенішою в розрізі порушення суб'єктами ЗЕД установлених митних правил переміщення через державний митний кордон об'єктів власності, щодо яких найчастіше застосовуються заходи вилучення й конфіскації. Тому саме ці товарні групи вважатимуться нами найбільш небезпечними для економічної рівноваги всередині країни.

Таким чином, організація митного контролю на відповідному рівні дозволить інвестувати кошти у вітчизняне виробництво, за рахунок зібраних податків і зборів. Звісно, це лише підготовчий, базовий етап до виконання більш глобального завдання – переорієнтування економіки на внутрішній ринок. Але це ні в якому разі не зменшує його ролі, бо без надійного, відлагодженого механізму контролю за

зовнішньоторговельними потоками неможливо й функціонування господарського механізму всередині країни, а також забезпечення відтворювального потенціалу.

#### Література

1. Пашко П. В. Митна політика та митна безпека України / П. В. Пашко, П. Я. Пісной // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 74–85.
2. Бережнюк І. Г. Економічна ефективність митної справи: аналіз критеріїв оцінки / І. Г. Бережнюк // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 58–66.
3. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Гребельник О. П. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
4. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : навч. посібник : 2-ге вид., випр. і доп. / за заг. ред. А. І. Кредісова. – К. : ВІРА-Р, 2002. – 552 с.
5. “Обличчям до людей”: Концепція реформування діяльності митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.gov.ua/> – Назва з екрана.
6. Підсумки роботи митних органів України у 2001 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2002. – 176 с.
7. Підсумки роботи митних органів України у 2002 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2003. – 178 с.
8. Підсумки роботи митних органів України у 2003 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2004. – 164 с.
9. Підсумки роботи митних органів України у 2004 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2005. – 116 с.
10. Підсумки роботи митних органів України у 2005 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2006. – 93 с.
11. Підсумки роботи митних органів України у 2006 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2007. – 96 с.
12. Підсумки роботи митних органів України у 2007 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2008. – 87 с.
13. Підсумки роботи митних органів України у 2008 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2009. – 76 с.
14. Підсумки роботи митних органів України у 2009 році. Інформаційно-аналітичний збірник. – К. : ДМСУ, 2010. – 75 с.
15. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.